

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԻ ԲՈՆԻ ԼՈՒԾՄԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔԻ
ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԸ 1912-1913թթ. ԲԱԼԿԱՆՅԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐԻ
ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՁԱՆՈՒՄ

Արևիկ Պետրոսյան

պ. գ. թ.

ԱրՊՀ

Բանալի բառեր. բալկանյան, պատերազմներ, էթնիկ, գտումներ, տեղահանություն, գաղթականներ, տարածաշրջանային, գավթիչներ, եվրոպական, քաղաքականություն

Բալկանյան ժողովուրդների մղած ազատագրական պայքարի սկիզբը ստրկացված եղբայրների ազատագրման համար շատ ժողովուրդների մոտ ծնել է այն համոզմունքը, որ տարածաշրջանում Օսմանյան կայսրության գրեթե հինգ դար տևած իշխանության անկումն անցյալում կյոռղնի բռնությունն ու ազգային ճնշումը, իր բոլոր դրսևորումներով արյունալի ապստամբություններն ու դաժան բռնաճնշումը:

Սակայն իրական ազատագրման հույսը մարեց Մակեդոնիայում դաշնակցային զորքերի առաջին իսկ քայլերից հետո: Դաշնակցային զորքերի վերաբերմունքը ազատագրված տարածքների բնակչության հանդեպ ստիպեց լրջորեն մտածել նման պատկերացումների պատրանքայնության մասին:

Առաջին տագնապալի ազդակը դարձան մուսուլմանական /թուրքական և ալբանական/ բնակչության էթնիկ գտումները: Քրիստոնյա քաղաքացիական բնակչությունը վրեժ էր լուծում այն բոլոր բռնությունների համար, որոնց ժամանակին ենթարկվում էր թուրքերի կողմից: Ուսումնասիրելով իրավիճակը՝ Քարնեգի հանձնաժողովը հետազայում եկել էր այն համոզման, որ տեղի ունեցածը որոշակիորեն տրամաբանական է, նշելով, որ գյուղերի հրկիզումը և կողոպուտը Բալկանյան պատերազմների և ապստամբությունների ավանդական երևույթներից են: Հաշվի առնելով այն փաստը, որ դեռ բավականին թարմ են հիշողությունները քրիստոնյաների նկատմամբ շատ մուսուլմանների ոչ պատշաճ դերի, նրանց՝ բաշիբոզուկների կարգավիճակով բռնաճնշումներին մասնակցության մասին, կարելի է նշել, որ վրեժխնդրության տենչը եղել է անսահման:

Նշված ժամանակահատվածում ներկա լինելով Բալկաններում որպես ռազմական թղթակից՝ Լ. Տրոցկին այսպես էր նկարագրում 1912թ. Կումանովոյում տեղի ունեցած հրդեհների տարօրինակ հրավառությունը:

«Այրվում էր բոլոր կողմերից, ալբանական գյուղերը ամբողջովին դարձել էին կրակի պուներ... Իր հրեղեն միօրինակությամբ պատկերը կրկնվում էր մինչև

Սկոպլե»¹: Մահմեդականների կողոպտման դեպքերը հանդիպում էին ոչ միայն շարքային զինվորների, այլ նաև սպայակազմի շրջանում: Լև Տրոցկին այդ կապակցությամբ բերում է սերբ սպաներից մեկի վկայությունները, ով խոստովանում էր, որ չնայած գողությունը կանխելու ձգտմանը, «այն միշտ չէր պահպանվում և առաջին հերթին հենց իրենց սպաների կողմից», որոնք «արշավից իրեղեն «հիշատակների» պահպանման պատրվակի ներքո, ամենուր հարուստ ալբանացիներից և թուրքերից վերցնում էին թանգարժեք զենք, գորգեր, մետաքսեղեն, ոսկի և արծաթ»²:

Սակայն Մակեդոնիայի մուսուլմանների նկատմամբ դաժան վերաբերմունքի մեջ ավելի մեղավոր են կամավորական կազմավորումների մասնակիցները, քան կանոնավոր զորքերը:

Գաղտնիք չէ և այն, որ դրանց շարքերն էին համալրում ոչ միայն թուրքական բռնապետության դեմ գաղափարապես պայքարողները, այլև քրեական դեմքեր, ովքեր զուրկ էին մարդկային զգացմունքներից ու քաղաքակրթության չափանիշներից և յուրաքանչյուր պահի պատրաստ էին վայրագության: «Իսկական վայրագությունները սկսվում էին այն ժամանակ, երբ կամավորական չեթնիկները մնում էին բնակչության զինաթափման համար և առանց հսկողության: Կոմիտաջները ոչ մի սահման չէին ճանաչում: Հիմնականում դրանք կազմված էին անբաններից, ավազակներից և արատավոր տարրերից, ովքեր սպանություններն ու բռնությունները վայրի սպորտ էին դարձրել»³:

Այդ մասին խոսվում է Քարնեգի հանձնաժողովի «Ձեկույցում»⁴: Ընդ որում՝ նշվում է, որ Բալկանյան պատերազմների ժամանակ 1912-1913թթ. փոխվել էր

¹ Троцкий Л.Д., Перед историческим рубежом. Балканы и балканские война // (Электронный ресурс) // www.Magister.Msk.ru/library/trptsky/trotm.104.htm

² Троцкий Л.Д., նույն տեղում :

³ Троцкий Л.Д., Указ. Соч. // (Электронный ресурс) // www.Magister.Msk.ru/library/trptsky/trotm.127..htm

⁴ Քարնեգի հիմնադրամի <<Ձեկույց>> հատուկ տեղ է գրավում հրապարակված աղբյուրների մեջ: 1913 թ. նշված կազմակերպությունը որպես իր առաջին ակցիայի որոշել է ուսումնասիրել և վերլուծել երկու Բալկանյան պատերազմները՝ նպատակ ունենալով անաչառ զեկույց պատրաստել միջազգային հանրությանը դրա իրական փաստերին ծանոթացնելու համար: Հանձնաժողովի կազմի մեջ մտան Եվրոպայի /Ռուսաստանը նեկայացրել է Պ. Ն. Միլյուկովը/ հայտնի քաղաքական գործիչներ և մտավորականներ: Հինգ շաբաթվա ընթացքում հավաքագրված փաստացի մեծաքանակակ նյութերը ընկալ զեկույցների հիմքում, որի հրապարակումը իրականացվեց 1914 թ. ամռանը: 20-րդ դարի վերջում կապված հերթական բալկանյան ճգնաժամի հետ, նշված աշխատությունը վերահրապարկվել է Բալկաններում: Մասնավորապես Մակեդոնիայի Հանրապետությունում այն հրապարակվեց մակեդոնական լեզվով 2000 թ.:

<<Ձեկույց>> հարուստ նյութեր է պարունակում խնդիրների լայն սպեկտրի մասին: Այս հանձնաժողովի անդամների փաստացի տվյալները թույլ է տալիս ամբողջությամբ ուսումնասիրվող ժամանակաշրջանում դատել Մակեդոնիայի իրավիճակի մասին, և

«Բաշիբոզուկ» հասկացության իմաստային նշանակությունը. բաշիբոզուկ կարող էր դառնալ ոչ միայն թուրքը, այլև «բուլղարացի գյուղացին ով կրում է զինվորի համազգեստը»:¹

Հարկ է նշել, որ ընդհանուր առմամբ մուսուլմանների նկատմամբ դաժանության մեջ մեղավոր էին ինչպես սերբերը, այնպես էլ բուլղարացիները և հույները:

Տեղի ունեցածի տրամաբանական հետևանք դարձան մեծ քանակությամբ փախստականները: Մուսուլմանների հետ կապված իրավիճակը միջազգային արձագանք ստացավ: Այս հարցում Բալկանյան երկրների դիրքորոշման մասին են վկայում ռուս դեսպանորդիների զեկուցումները բալկանյան մայրաքաղաքներում: Փաստորեն, ոչ մի բալկանյան երկիր չի համաձայնվել մուսուլմանների նկատմամբ կատարված դաժանությունների համար ներկայացված մեղադրանքների հետ՝ նշելով, որ նման պնդումները կեղծ են:²

Թուրքիայի դեմ մղվող պատերազմի տարիներին դաժանությունները մուսուլմանական բնակչության նկատմամբ հետզհետե հանդարտվում էին, ինչը մասամբ պայմանավորված էր Թուրքիայի ռազմական ներուժի ոչնչացմամբ: Օրակարգում դրված էր գրավյալ մակեդոնական տարածքների հետագա յուրացման հարցը:

Մի խոսքով՝ դաշնակիցները ձեռնամուխ են եղել գրավյալ մակեդոնական տարածքներում իրենց իշխանության իրականացմանը:

Հարկ է նշել, որ սկզբնական շրջանում մակեդոնացիների արձագանքը նոր իշխանությունների հաստատմանը ընդհանուր առմամբ առավել քան դրական էր: Այդ մասին են վկայում ռուս դիվանագետների տվյալները: Օրինակ՝ Աթենքում, դեսպանորդ Բ. Դիմիդովի խոսքերով, հունական զորքերին դիմավորեցին որպես ազատագրողների, անթաքույց հիացմունքով, իսկ հունական քաղաքացիական կառավարման հաստատումը ողջունվում էր աննկարագրելի ուրախության նշաններով:³

մասնավորապես նոր սերբական, բուլղարական և հունական իշխանությունների կառավարման ընդունման մասին, նմանատիպ գործընթացների առկայության և մասսայականության, ինչպիսին ասիմիլյացիան և էմիգրացիան և այլ, բալկանյան դաշնակիցների դաժանության և <<վայրագության>> երևույթների և այլ փոխադարձ մեղադրանքների ճշմարտացիության աստիճանի մասին: Նշված աղբյուրի անհերքելի արժեքը կարելի է ընդգրկել վերլուծականի առկայությունը, հիմնված լայն վիճակագրական նյութերի և կապված պատերազմների տնտեսական, բարոյական և սոցիալական հետևանքների հետ, Մակեդոնիայի զարգացման կանխատեսումներով /հեղինակի մեջբերում/:

¹ Поранешките Балкански војни (1912-1913). Извештај на Карнегиевата балканска комисија. – Скопје, 2000. С. 311>.

² АВПРИ - ф. 151. Политархив. – Оп. 482(1912). – Д.3754 – Л.133.

³ Նույն տեղում Դ. 3699. – Լ. 233.

Ուսկյուրում գլխավոր հյուպատոս Ն. Կալմիկովը նույն տեղեկություններն էր հայտնում նաև սերբերի նկատմամբ: Շուրջ 500 տարի տևած մուսուլմանական լծից ազատագրված ժողովրդի բերկրանքն անսահման էր: Շատերը ուղղակի ուրախությունից խենթանում էին», – գրում էր նա:¹

Մակայն մարդկանց խանդավառությունը երկար չտևեց: Դաշնակիցների համար ավելի ու ավելի հրատապ էին դառնում այն հարցերը, որոնք կապված էին ազդեցության տիրույթի հաստատման, ինչպես նաև Թուրքիայից հետ նվաճած տարածքների բաժանման հետ: Մակեդոնական հողերի պատճառով առաջացած մրցակցության սրմանը զուգահեռ բռնության էին ենթարկվում նաև Մակեդոնիայի քրիստոնյաները: Հենց որ թուրքական իշխանության վերին շերտը շարունակել էր, դրա տակ հայտնաբերվեց քրիստոնյա ազգությունների միջև մղվող բազմամյա պայքարը», – իր հիշողություններում գրում էր Պ.Ն.Միլյուկովը:²

Բուլղարացիների, սերբերի և հույների նախկինում համեմատաբար խաղաղ քարոզչությունը փախարինվեց զինված պայքարով, որը մղում էին հաղթողները բնակչությանը իրենց կողմը դարձնելու համար: Եվ այդ պայքարում գլխավոր չափանիշն էր պատկանելիությունը համապատասխան կրոնական և կրթական քարոզչությանը: Իսկ քանի որ Մակեդոնիայում տարիներ շարունակ տևած քարոզչության և կամավորական պայքարի արդյունքում առաջացան սերբական, բուլղարական և հունական ազդեցության շրջաններ, ապա սկսվեցին էթնիկ գտումներ, որոնք հաճախ իրականացվում էին առանձնակի դաժանությամբ ու նրանց նկատմամբ, ովքեր գտնվում էին օտար քարոզչության ազդեցության տակ:³

Այդ առումով ամենաքիչ տեղեկությունները բուլղարական կառավարման մասին է: Դա թերևս պայմանավորված է նրանով, որ ռազմական գործողությունների ժամանակ բուլղարական զորքերը գրավել են հիմնականում այն մակեդոնական հողերը, որոնց բնակչությունը դեռ մինչև Թուրքիայի հետ պատերազմը գտնվում էր բուլղարական քարոզչության ազդեցության տակ:

Ազգային պայքարի ամենավառ դրսևորումները կարելի էր տեսնել Մակեդոնիայի այն բնակավայրերում, որոնք գրավված էին հույների և սերբերի կողմից:

Հունական իշխանությունները ի սկզբանե չէին ընդունում այն փաստը, որ Մակեդոնիայում գոյություն ունի սլավոնական բնակչություն: Նրանց բուլղարախոս հույներ էին համարում: Սլավոնական բնակչությանը ստիպում էին հրաժարվել իրենց անուններից, լեզվից և ավանդույթներից: Այդ բռնաճնշումների նպատակը մեկն էր՝ ընդունել այն փաստը, որ իրենք ծագմամբ հույն են: Հարկ է նշել, որ բուլղարական իշխանությունները նույնպես էին

¹ Сборник дипломатических документов, касающихся событий на Балканском полуострове. Август 1912 – июль 1913. – СПб, 1914.

² Миллюков П. Н., Воспоминания/ П. Н. Миллюков. – М., 1991. с. 113.

³ Абациев Г., Балканските войни и Македонија/ Г. Абациев. – Скопје, 1958. с. 165.

վարվում իրենց տիրապետության տակ գտնվող Մակեդոնիայի հույների նկատմամբ՝ ձգտելով կորզել բուլղարական ծագման մասին խոստովանություն: Սոֆիյայում դեսպանորդ Նեկյուտովի խոսքերով, մի շարք բնակավայրերում կոտորել են արական սեռի բոլոր մարդկանց:

Այդ «հունաբուլղարական պատերազմի ընթացքում պարզ դարձավ երկու ժողովուրդների միջև արմատացած ռասայական և պատմական ատելությունը»:¹

Սերբական և հունական հատվածում սկսվեց բուլղարական կամավորների, ուսուցիչների և քահանաների հետապնդումը: Ազատագրողների համար ուսուցիչները միշտ եղել են բուլղարական քաղաքակրթության ընդարձակման կենտրոնը: Այդ պատճառով բուլղարական ուսումնարանները սերբերի և հույների շարունակական հարձակումների թիրախ դարձան: Բնակավայր մտնելով՝ առաջին գործողությունը ուսումնարանների փակումն էր: Ուսուցիչներին առաջարկում էին դասավանդել սերբերենով կամ հունարենով: Բոլոր նրանք, ովքեր իրենց բուլղարացի էին անվանում, արտաքսվում կամ կալանավորվում էին Սալոնիկում կամ Սկոպյեում:²

Անմիջապես մինչև երկրորդ բալկանյան պատերազմը, ազգայնական ճնշման ներքո սկսվեց մակեդոնական բնակչության վերախմբման գործընթացը որոշակի եկեղեցու՝ հունական պատրիարքության կամ բուլղարական եպարքիայի ճանաչման հիման վրա: Այդ գործընթացը ավելի վառ կերպով դրսևորվեց Երկրորդ բալկանյան պատերազմի ժամանակ, երբ ռազմական գործողությունները ոչ սերբ –սերբամոլ կամ հույն -հունամոլ բնակչության զանգվածային գտում հրահրեցին: Շատ դեպքերում նմանապես գործում էր նաև բուլղարական բանակը:³

Տեղահանությունը շարունակվում էր նաև Բուխարեստի խաղաղ պայմանագրի կնքումից հետո: Քարնեզի հանձնաժողովի տվյալների համաձայն՝ Բալկանյան պատերազմների ժամանակ Բուլղարիա էր տեղափոխվել 112 հազար մարդ, որոնցից 50 հազարը մակեդոնացիներ էին: Հունաստան էր տեղափոխվել 157 հազար մարդ (հիմնականում հույներ, մակեդոնացիներ, թուրքեր, վլախներ): Նրանցից 90 հազարը բնակություն հաստատեց Մակեդոնիայի Էգեյան հատվածում:⁴

¹ АВПРИ. – Д. 34. – Л. 332.

² АВПРИ. – -Ф. 151. Политархив. – Оп. 482(1912). – Д. 2706. Л. 2-3.

³ Историја на македонскиот народ. Т. 4: Македонија меѓу Балканските Втората светска војна (1912-1941). – Скопје, 2000. – с. 65.

⁴ Историја на македонскиот народ. Т. 4: Македонија меѓу Балканските и Втората светска војна (1912-1941).- Скопје, 2000, с. 66.

Բուխարեստի խաղաղ պայմանագրի կնքման հետ կապված՝ Մակեդոնական ներքին հեղափոխական կազմակերպության Կենտրոնական կոմիտեն¹ հրապարակեց մի հուշագիր, որում խոսվում էր պայմանագրի վերանայման և Մակեդոնիայի համար Եվրոպայի գերտերությունների հսկողության տակ ինքնավարություն սահմանելու մասին:

Մակեդոնիայի համար ինքնավարություն հաստատելու նպատակով Եվրոպա ուղարկված պատվիրակության անդամ Գրիգոր Վասիլևին հասցեագրված հրահանգում Ալեքսանդրովը գրում էր. «Մակեդոնական ներքին հեղափոխական կազմակերպությունը համաձայն է, որ Մակեդոնիան միանա նույնիսկ Ալբանիային, միայն թե չմնա հունական կամ սերբական իշխանության ներքո»:²

Զմանրամասնելով ապստամբության ընթացքը՝ նշենք, որ այն ճնշվեց մի շաբաթվա ընթացքում և աղետալի հետևանքներ ունեցավ: Հիմք ընդունելով Հասարակական անվտանգության և նոր միացված տարածքների մասին դրույթը՝ սերբական իշխանությունները սարսափելի ոճրագործություն կազմակերպեցին: Օխրիդի արվարձաններում, օրինակ, այրվեց շուրջ 30 գյուղ, Օխրիդի և Գոստիվարի միջև ընկած հատվածում ավերվեց շուրջ 180 գյուղ:³

Հույն և մուսուլմանական բնակչության զանգվածային արտագաղթը այն շրջաններից, որոնք ի սկզբանե զբաղեցված էին հունական գործերով, պատճառ դարձավ, որ հետագայում դրանք փոխանցվեցին Բուլղարիային:

Հունաստան տեղափոխված մակեդոնական ծագում ունեցողների ընդհանուր թիվը 1913 թվականի օգոստոսի վերջին կազմել է 15 000 մարդ: Այդ արտագաղթը երկու հիմնական պատճառ ուներ.

1) գաղթականները վախենում էին բուլղարական իշխանություններից և չէին ցանկանում Բուլղարիայի իրավասությանը ենթակա լինել (առաջին հերթին դա վերաբերում էր Մակեդոնիայի հույն բնակչությանը),

2) հունական իշխանությունները գիտակցաբար ստեղծում էին օբյեկտիվ պայմաններ, որոնք բնակչությանը դրդում էին դիմել այդ քայլին: Լուրջ ջանքեր էին գործադրում մուսուլմանների մեջ հակաբուլղարական տրամադրություններ սերմանելու համար:

Դրա համար նրանք գործի էին դնում բռնի մեթոդներ, օրինակ հրկիզում են թուրքական ամբողջական գյուղեր հավաքված բերքի հետ մեկտեղ: Նրանք, ովքեր

¹ Կազմակերպությունն իր գոյության տարբեր ժամանակաշրջանում ունեցել է տարբեր անուններ, բայց ավելի շատ արմատավորվել է Մակեդոնական ներքին հեղափոխական կազմակերպություն անվանումը:

² Историја на макидонскиот народ. – Т. 4: Македонија меѓу Балканските и втората светска војна (1912-1941), – Скопје. 2000, с. 71-72.

³ Македонија и односите со Грција. – С. 24. Цехмистренко С. П. Грција и македонскиот вопрос. /С.П.Цехмистренко/ Очаги тревоги в Восточной Европе (Драма национальных противоречий), М., 1994, с.197.

արդեն տեղափոխվել էին Հունաստան, իրավունք չունեին վերադառնալու նախկին բնակչության վայր։ Նման քաղաքականությամբ հունական կառավարությունը մի քանի նպատակ էր հետապնդում՝ սեփական բնակչության աճից մինչև աշխատուժի զգալի մասից զրկված Բուլղարիայի տնտեսական և քաղաքական զարգացման խոչընդոտելը, ինչպես նաև եվրոպական հասարակության շրջանում բուլղարական իշխանություններին վարկաբեկելը՝ Հունաստանի նկատմամբ համակրանքին զուգահեռ։ Նման պատկերը ընդհանուր առմամբ բնորոշ էր Մակեդոնիայի հարցում բոլոր երեք բալկանյան երկրների քաղաքականությանը։

Բացի այդ, իրավիճակը բարդացնում էր նաև այն, որ այդ շրջանում շարունակում էին գործել տեղական հեղափոխական կազմակերպություններ, որոնք պայքարում էին միասնական մակեդոնական պետության ստեղծման համար։¹

1912 թ. աշնանը սկսված և 1913 թ. գարնանն ավարտված առաջին տարածաշրջանային պատերազմը եզրափակեց օսմանյան զավթիչների դեմ մղվող բալկանյան ժողովուրդների ազատագրական պատերազմների մի ամբողջ շարք՝ դրանով իսկ իրականացնելով պատմական նպատակը՝ «Բալկանները՝ բալկանյան ժողովուրդներին»։

Մակայն, նույնիսկ Թուրքիայի նկատմամբ տարած փայլուն հաղթանակները թույլ չտվեցին պահպանել երիտասարդ բալկանյան պետությունների դաշինքի միասնականությունը։

Դարավոր ոտխից հազիվ դատաստան տեսնելով՝ երեկվա հաղթողները կարճատև, բայց դաժան մարտի են բռնվել իրար դեմ՝ օսմանյան ժառանգության բաշխման համար, որի ամենաարժեքավոր մասն էր կազմում Մակեդոնիան։

Երկրորդ բալկանյան կամ Միջդաշնակցային պատերազմը, ամբողջությամբ տեղավորվելով բնույթով իմպերիալիստական պատերազմների սխեմայի մեջ, նոր էջ էր բացել տարածաշրջանի պատմությունում, որը կապված էր ագրեսիվ ազգայնակայնության աճի, ազգային հարցի բռնի լուծման հետ, զանգվածային կերպով տարածվում էին երևույթներ, որոնք հետագայում ստացան էթնիկ գոտումներ անվանումը։

Այն քաղաքականությունը, որը Աբդուլ Համիդ II վարում էր հայերի նկատմամբ, դառնում էր եվրոպական պատմության կոնստանտը։ Հասկանալով, թե ինչ դեր կարող է խաղալ Հայկական հարցը գերտերությունների քաղաքականության մեջ, Աբդուլ Համիդ II-ի կառավարությունը որոշել էր վերջ դնել Հայկական հարցին՝ ուժեղացնելով հետապնդումները գերտերության հայ բնակչության նկատմամբ, սերմանելով մուսուլմանական ֆանատիզմը և հակահայկական տրամադրությունները, խրախուսելով կոդոպուտները և սպանությունները, տեղական իշխանությունների կամայականությունները և

¹ В «пороховом погребѣ Европы», 1878-1914, М., 2003, с. 503.

անօրինականությունները, հայերին բռնի կրոնափոխության ենթարկելու փորձերը, քրդական ցեղերի անկարգությունները, խստացնելով գրաքննությունը, ստեղծելով քրդական անկանոն հեծելազոր:

1894 թվականի օգոստոս-սեպտեմբերին սուլթանական կառավարությունը կազմակերպեց Սասունի հայերի կոտորածը, որի արդյունքում սպանվել էր շուրջ 10 հազար մարդ: Ազգային հարցի լուծման այդ սկզբունքը բնակչության տեղափոխման, գաղմկների և բաշխման միջոցով, XX դարում Եվրոպային սարսափելի դժբախտություններ էր բերել: Զգեստափոխվելով եվրոպական դեմոկրատների հագուստով՝ երիտթուրքերը իրականում դուրս եկան Աբդուլ Համիդի գաղափարի հավատարիմ նվիրյալներ, այն գաղափարի, որի նպատակն էր բնիկ հայ բնակչություն ունեցող Արևմտյան Հայաստանի բնաջնջումը¹:

1909 թվականի ապրիլին երիտթուրքերը իրականացրին Ադանա վիլայեթի հայերի կոտորածը, որի գոհ է դարձել ավելի քան 30 հազար մարդ:

Այսպիսով, Եվրոպայում հաստատվում է ազգային հարցի լուծման սկզբունքը, որը հիմնադրեց Աբդուլ Համիդը և որը երիտթուրքերը հասցրին սարսափելի ծավալների, իսկ Հիտլերը շարունակեց:

Նյուրնբերգյան գործընթացը սահմանել է ցեղասպանությունը որպես հանցագործություն մարդկության դեմ: Սակայն միջազգային հանրությունը չկարողացավ համապատասխան դասեր քաղել և կանխարգելել ահավոր անցյալի կրկնությունը: Մումգալիթում հայերի ջարդերը, XX դարում Հարավսլավիայում տեղի ունեցած իրադարձությունները ցույց տվեցին, որ գերտերությունների թողտվության ներքո, մանավանդ նրանց անհեռատես քաղաքական հաշվարկների վերսկսման պայմաններում այդքան էլ դժվար չէր վերակենդանացնել ամենաստորին բնագոյները և ժողովուրդներ ոչնչացնել:

Այսօր Արևմտյան Հայաստանում իրականացրած Հայոց ցեղասպանության 100-րդ տարելիցին արդյո՞ք կարող ենք մենք ասել, որ մարդկությունը հրաժարվել է ցեղասպանությունից՝ որպես ազգային հարցի լուծման միջոց:

Ամփոփում

«Բալկանները՝ բալկանյան ազգերին» պատմական նպատակի իրականացումը թույլ չտվեց պահպանել երիտասարդ բալկանյան պետությունների դաշինքի միասնականությունը: Դարավոր ոսոխի հետ հազիվ դատաստան տեսնելով՝ երեկվա հաղթողները կարճատև, բայց դաժան մարտի են բռնվել իրար դեմ՝ օսմանյան ժառանգության բաշխման համար, որի ամենաարժեքավոր մասն էր կազմում Մակեդոնիան:

¹ В.Микаелян, Армянский вопрос и геноцид армян в Турции (1913-1919).386, Ереван, 1995. с.17

Երկրորդ Բալկանյան կամ Միջդաշնակցային պատերազմը նոր էջ է բացել տարածաշրջանի պատմության մեջ, որը կապված էր ագրեսիվ ազգայնականության աճի հետ, ազգային հարցի բռնի լուծման նպատակով, զանգվածային կերպով տարածվում էին երևույթներ, որոնք հետագայում ստացան էթնիկ զտումների անվանումը: Այն քաղաքականությունը, որը Աբդուլ Համիդ II վարում էր հայերի նկատմամբ, դառնում է եվրոպական պատմության կոնստանտը:

Утверждение принципа насильственного решения национального вопроса в период Балканских войн 1912-1913 гг.

Аревик Петросян

Резюме

Ключевые слова: *балканские, войны, этнические, чистки, депортация, беженцы, региональный, захватчики, европейская, политика*

Реализация исторической цели: “Балканы – балканским народам” не помогла сохранить единство блока молодых балканских государств. Едва расправившись с вековым противником, вчерашние победители вступили между с собой в короткую, но жесткую схватку из-за дележа османского наследства, наиболее ценной частью которого являлась Македония.

Вторая Балканская, или Межсоюзническая война открыла новую страницу в истории региона, связанную с ростом агрессивного национализма, насильственным решением национального вопроса, в массовом порядке распространились явления, которые позже получили название: “этнических чисток”. Политика, которую Абдул-Гамид II проводил в отношении армян, становится константой европейской истории.

**Establishing the Principle of Forcible Solution of Ethnic Conflicts
during the 1912-1913 Balkan wars**

Arevik Petrosyan

Summary

Key words: *wars, ethnic, cleansing, deportation, refugees, regional, conquerors, European, politics, balkan*

Abstract Implementation of “The Balkans to the Balkan people” slogan did not assist in preserving the integrity of the alliance of young Balkan League states. Having just thrown off the five century old yoke, yesterday’s winners entered the short, but fierce fray with one another for the redistribution of borders. The most valuable of these contentious “Ottoman inheritance” was Macedonia. The second Balkan or Inter-allied War turned a new page in the regional history. It was evoked by rising aggressive nationalism, forceful solutions of national conflicts, a large-scale spreading phenomenon later dubbed ‘ethnic cleansing’. The policy of Abdul Hamid II held against the Armenians became a historical constant of European history.